

היתר כלאים בציצית ועשה דוחה לא תעשה

א. בדף הקודם התחלנו את מסענו במרחבי דין עשה דוחה לא תעשה. עסקנו בשאלה האם ניתן ללמוד מהיתר כלאים בציצית שתמיד עשה דוחה לא תעשה, גם כאשר ההתנגשות בניהם מקרית ולא קבועה. למדנו את דברי הספרי שמשווה את היתר כלאים בציצית למצוות יבום (ספרי דברים פסקא רלג):

לא תלבש שעטנז גדילים תעשה לך, שניהם נאמרו בדבור אחד, זכור ושמור שניהם נאמרו בדבור אחד, מחלליה מות יומת וביום השבת שני כבשים בני שנה (המצוה להקריב תמיד גם בשבת) שניהם נאמרו בדבור אחד, ערות אשת אחיך לא תגלה יבמה יבא עליה שניהם נאמרו בדבור אחד.

עולה מדברי הספרי שהיתר כלאים בציצית אינו נובע מדין עשה דוחה לא תעשה, אלא שזהו מקרה של התנגשות קבועה שבו התורה דוחה את האיסור. למדנו את מחלוקת חכמי הירושלמי שנחלקו בשאלה זו (ירושלמי נדרים ג, ט):

על דעתיה דרבי יונה דאמר מצות עשה דוחה את מצות לא תעשה אף על פי שאינה כתובה בציצית... על דעתיה דרבי יוסה דאמר אין מצות עשה דוחה למצות בלא תעשה אלא אם כן היתה כתובה בציצית (בהתנגשות קבועה שהתורה מתירה בפירושו).

הגמרא הלכה בדרכו של רבי יונה שמ"ע דוחה תמיד מצוות ל"ת, גם בהתנגשות מקרית. היא למדה זאת מהיתר כלאים בציצית (יבמות ד):

ותו, לא תעשה גרידא מנלן דדחי? דכתיב: לא תלבש שעטנז, גדילים תעשה לך.

בדף זה נמשיך ונעסוק ביחס שבין היתר כלאים בציצית לדין עשה דוחה לא תעשה. נתבונן בע"ה בשאלות הבאות: האם היתר כלאים בציצית מוגבל על ידי ההלכות שמגבילות את דין עדל"ת? אם הוא אינו מוגבל באותן הלכות, בשל אופיו השונה, כיצד בכל זאת ניתן ללמוד ממנו את דין עדל"ת?

ב. נפתח בשאלה האם ההלכות שמגבילות את דין עדל"ת נאמרו גם בהיתר כלאים בציצית, ונפתח בלימוד דברי ריש לקיש (יבמות כ):

דאמר ריש לקיש: כל מקום שאתה מוצא עשה ולא תעשה, אם אתה יכול לקיים שניהם (ללא דחיית הלא תעשה) מוטב (ועשה אינו דוחה לא תעשה כאשר אפשר לקיים את העשה בלי לדחות את הלא תעשה), ואם לאו (שאין ברירה אחרת) - יבא עשה וידחה את לא תעשה.

ריש לקיש צמצם אפוא את היקף הדין למצב שבו ההתנגשות הכרחית ואי אפשר לקיים את העשה בלי לדחות את האיסור. האם עקרון זה תקף גם בהיתר כלאים בציצית? אדם הלושב בגד צמר, למשל, יכול לקיים מצוות ציצית בלא לעבור על איסור כלאים: אם כל ארבעת חוטי הציצית יהיו חוטי צמר ולא פשתן¹. האם הוא מחויב לעשות זאת ולהטיל חוטי צמר בלבד בבגד צמר או שמותר לו להטיל חוטי פשתן בבגד צמר?

נסה לענות לאור דברי הגמ' ביבמות שלומדת מהיתר כלאים בציצית את דין עדל"ת.

---

1. חוטי התכלת בכל מקרה חייבים להיות חוטי צמר, שכן חוטי התכלת תמיד חייבים להיות חוטי צמר.

נלך לשתי סוגיות שעולות מהן תשובות שונות לשאלתנו. נקדים: בדרך כלל חוטי ציצית צריכים להיות ממין הבגד, מאותו סוג שממנו נתפר הבגד. חוץ מחוטי פשתן וצמר הכשרים בכל מין (מנחות לט):

אמר שמואל משמיה דלוי: חוטי צמר (לבנים) פוטרין בשל פשתן. איבעיא להו: של פשתן מהו שיפטרו בשל צמר? צמר בשל פשתים הוא דפטר, דכיון דתכלת (שעשויה מצמר) פטרה - לבן נמי פטר, אבל פשתים בצמר לא, או דלמא כיון דכתיב: לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדו גדילים תעשה לך, לא שנא צמר בפשתים ולא שנא פשתים בצמר? ת"ש, דאמר רחבה אמר רב יהודה: חוטי צמר פוטרין בשל פשתן ושל פשתן פוטרין בשל צמר, חוטי צמר ופשתים פוטרין בכל מקום ואפילו בשיראין.

התבונן בדברי רב יהודה, 'ושל פשתן פוטרין בשל צמר', וחזור לשאלה האם העקרון של 'כל מקום שאתה יכול לקיים את שניהם' נאמר גם בהיתר כלאים. מה יענה עליה רב יהודה?

רב יהודה אומר שחוטי 'פשתן פוטרין בשל צמר'. והנה, ודאי שהיה ניתן להימנע מהטלת חוטי פשתן ולהטיל במקומם חוטי צמר, כך שהיה ניתן להימנע מלעבור על האיסור, ובכל זאת רב יהודה התיר לעבור על איסור כלאים בציצית. ומכאן שהיתר כלאים בציצית אינו מוגבל בהלכות שמגבילות את דין עדל"ת!

ג. נמשיך לסוגיה נוספת שממנה עולה אחרת. הגמ' דנה בגזרת חכמים האוסרת על כלאים בציצית. חכמים אסרו להטיל את התכלת שעשויה כאמור מצמר בלבד בבגדי פשתן³. הגמ' דנה בטעם הגזרה ומציעה לה מספר הסברים (מנחות מ:):

א"ר אליעזר ב"ר צדוק: והלא כל המטיל תכלת בירושלים (בבגדי פשתן) אינו אלא מן המתמיהין! אמר רבי: א"כ, למה אסרוה? לפי שאין בקיאין (ושמא יבואו ללמוד מכך שמתור תמיד ללבוש כלאים)... ולידרשא בפירקא! (את איסור כלאי בגדים וילמדו שאין ללמוד מציצית למקרים אחרים) גזירה משום קלא אילן (אכן טעם האיסור אחר - גזרה שמא ישתמשו לתכלת בצבע שדומה לתכלת ולעיתים נהגו לזייף ולהשתמש בו לתכלת) ולא יהא אלא לבן! (אז מה אם יצבעו בקלא אילן, אז החוטים יהיו חוטי לבן, מה החשש?) **כיון דאפשר במינן לא** (חוטי לבן יכולים הרי להיעשות מפשתן ולכן הם אינם דוחים את האיסור, שכן רק חוטי תכלת שחייבים להיעשות מצמר בלבד דוחים את האיסור. לכן יש לחשוש לכך שאדם יזייף את התכלת והחוטים יהיו חוטי לבן ואז הוא יטיל חוטי לבן מצמר בבגד פשתן ויעבור על האיסור); **כדריש לקיש**, דאמר ריש לקיש: כל מקום שאתה מוצא עשה ולא תעשה, אם אתה יכול לקיים את שניהם - מוטב, ואם לאו - יבוא עשה וידחה את לא תעשה.

הגמ' מציעה שטעם האיסור על הטלת תכלת בבגדי פשתן הוא חשש שמא אדם יזייף את התכלת ויצבע את חוטי הצמר ב'קלא אילן'. במצב שכזה החוטים יהיו חוטי לבן ולא תכלת והוא יעבור על איסור כלאים, שכן רק חוטי תכלת שחייבים להיות מצמר דוחים את האיסור ולא חוטי לבן שיכולים להיעשות מפשתן. בהמשך הגמ' אמנם מקשה על הסבר זה ומציעה הסבר אחר (שם):

2. התכלת שעשויה מצמר ודאי פוטרת, כל הדיון הוא ביחס לחוטי הלבן.
3. וי"א שגם הטלת חוטי לבן נאסרה.
4. ואם ישתמשו בו לצביעת חוטי הצמר, למרות שכמובן אדם לא יוצא בו ידי חובת תכלת, אדם יעבור על איסור כלאים ללא סיבה, שהרי את חוטי הלבן הוא יכול לעשות מפשתן!

ולידבדקוה! (מה החשש, הרי אפשר היה לחייב בדיקה ולמנוע מאדם לצבוע ב'קלא אילן')... רב זירא אמר: גזירה נמי משום כסות לילה (שאינה חייבת בציצית).

למסקנה, חכמים אסרו על הטלת תכלת בבגדי פשתן בשל החשש לכך שאדם יטיל תכלת גם בבגדים שפטורים מציצית, כמו כסות לילה. אולם, הגמ' לא חזרה בה מהעקרון שדברי ריש לקיש נאמרו גם בהיתר כלאים בציצית, והיא שאלה על הדברים שאלה אחרת. אסור אפוא אפילו להטיל חוטי לבן מצמר בבגד פשתן, וכל שכן שאסור להטיל חוטי פשתן בבגד צמר! דברים אלו סותרים את דברי רב יהודה ש'ושל פשתן פוטרין בשל צמר'. מה היחס בין הסוגיות?

חזור בקצרה על הקושי העקרוני. מה תענה כל סוגיה על השאלה האם דברי ריש לקיש נאמרו גם בהיתר כלאים בציצית?

ד. רבותינו הראשונים צעדו במספר דרכים. נתחיל ב**רשב"א** שמצמצם את דברי רב יהודה בעקבות הגמ' (יבמות ד:):

וחוטי צמר פוטרין בשל פשתן ואפ' לבן ושל פשתן פוטרין בשל צמר. ודוקא לבן של צמר בשל פשתים ושל פשתים בשל צמר בדלית ליה ממיניה ואי אפשר לקיים מצות ציצית בלא דחיית ל"ת אבל היכא דאיכא ממין הכנף (אם יש לו חוטים אחרים) אין מטילין לו אלא מינו, וכדר"ל דאמר כ"מ שאתה מוצא עשה ול"ת אם אתה יכול לקיים את שניהם מוטב ואם לאו יבא עשה וידחה ל"ת, הלכך בדאיכא מינו אתה יכול לקיים את שניהם אבל היכא דליכא מיניה אי אתה יכול לקיים את שניהם, ואם נפשך לומר יוציא חוטי מן הבגד בעצמו ויטיל בכנף ולעולם לא משכחת לה דליכא מינו, הא ליתא דכל היכא דאין לו אלא בקריעת הכנף ובהפסד טליתו הרי זה כמי שאין לו מינו.

מהי תשובת הרשב"א?

הרשב"א שם במוקד את הגמ' שמצמצמת את ההיתר וקורא את דברי רב יהודה לאורה. לדבריו, רב יהודה מודה שההיתר נאמר רק כאשר ההתנגשות הכרחית. הוא מתיר להטיל את חוטי הפשתן בבגד הצמר רק כאשר אין לו חוטי צמר כך שהוא אינו יכול לקיים את המצוה בלא לעבור על האיסור. דברים אלו קשים לכאורה: קשה לומר שדברי רב יהודה שנאמרו בפשטות, 'חוטי צמר פוטרין בשל פשתן ושל פשתן פוטרין בשל צמר', נאמרו רק במקרה מיוחד שבו אין לאדם חוטי צמר⁵.

ה. הרמב"ם כותב (ציצית ג, 1):

ומה הוא לעשות חוטי צמר בכסות של פשתן או חוטי פשתן בכסות של צמר, אף על פי שהוא לבן לבדו בלא תכלת, בדין הוא שיהא מותר שהשעטנז מותר לענין ציצית, שהרי התכלת צמר הוא ומטילין אותה לפשתן, ומפני מה אין עושין כן, מפני שאפשר לעשות הלבן שלה ממינה,

5. עיין בב"י אור"ח סימן יא שמקשה קושיה נוספת על דברי הרשב"א וחולק עליו בגדרי 'יכול לקיים את שניהם'. לדעתו עשה דוחה לא תעשה רק כאשר אף אדם אינו יכול לקיים את שניהם, ולא כאשר במקרה אדם מסוים אינו יכול לקיים את שניהם. לכן החלת דברי ריש לקיש על היתר כלאים בציצית היתה אמורה לאסור על הטלת חוטי פשתן בבגד צמר גם כאשר לאדם מסוים אין במקרה חוטי צמר.

וכל מקום שאתה מוצא עשה ולא תעשה אם יכול אתה לקיים את שתיהן הרי מוטב, ואם לאו יבא עשה וידחה את לא תעשה, וכאן אפשר לקיים את שתיהן.

מה הרמב"ם יענה על השאלה האם היסוד של 'כל מקום שאתה יכול לקיים את שניהם' נאמר גם בהיתר כלאים בציצית?

הרמב"ם יענה תשובה חיובית, ולדעתו היסוד נאמר גם בהיתר כלאים בציצית. לכן הוא מתיר להטיל רק חוטי תכלת מצמר בבגד פשתן, מצב שבו אין אפשרות אחרת.

כיצד יסביר הרמב"ם את דברי רב יהודה שחוטי פשתן פוטרים בבגדי צמר? נלמד את דברי הכסף משנה (שם):

וא"כ לא קיימא לן כשמואל דאמר חוטי צמר פוטרין בשל פשתן... אלא כדר"ל דאמר כ"מ שאתה מוצא עשה ול"ת.

מהי תשובתו של הכסף משנה? חשוב: מהי המחלוקת בין שמואל לריש לקיש? הם נחלקו בגדרי עשה דוחה לא תעשה או בגדרי היתר כלאים בציצית?

לדבריו, ריש לקיש ורב יהודה נחלקו. יתכן שהם נחלקו בהיקף דין עדל"ת: ריש לקיש מצמצם אותו למצב שבו ההתנגשות הכרחית, ולכן הוא אוסר להטיל חוטי פשתן בבגד צמר - הרי יכול להטיל חוטי צמר. רב יהודה, לעומתו, סבור שדין עדל"ת נאמר גם כאשר ההתנגשות אינה הכרחית, ולכן הוא מתיר להטיל חוטי פשתן בבגד צמר. להלכה, הרמב"ם פוסק כריש לקיש שדין עדל"ת נאמר רק כאשר ההתנגשות הכרחית ואי אפשר לקיים את המצוה בלא לעבור על האיסור, ולכן הוא מתיר רק חוטי תכלת מצמר בבגד פשתן.

1. המשותף לרשב"א ולרמב"ם הוא אימוץ הגמ' שמגבילה את ההיתר לאור דברי ריש לקיש. **התוספות** במנחות בתשובתם השנייה חולקים על כך. הם שמים במוקד את דברי רב יהודה, 'ושל פשתן פוטרין בשל צמר', ומצמצמים את העולה מהסוגיה השניה (מנחות מ):

דכלאים ממש הותר אצל ציצית ולא משום דחיה... אי נמי מסקנא לא קיימא הכי.

הסבר את תשובת התוספות.

ההסבר של הגמ' לגזרה שלא להטיל תכלת בבגדי פשתן, 'גזירה משום קלא אילן' ואז יטיל חוטי לבן מצמר⁶, הרי נדחה. הוא נדחה אמנם מסיבה אחרת, 'ולבדקה', שיבדקו שלא צובע בקלא אילן, אך עדיין הוא נדחה, ואם כן אין ללמוד ממנו להלכה. להלכה אין לחשוש לכך שיצבע בקלא אילן משום שהטלת חוטי לבן מצמר בבגד פשתן מותרת, וכפי שהורה רב יהודה 'של צמר פוטרין בשל פשתן! התוספות סבורים אפוא שהיתר כלאים בציצית אינו מוגבל בהלכות המגבילות את הלכת עדל"ת, והוא נאמר לדעתם גם כאשר יכול לקיים את המצוה בלא לעבור על האיסור, 'של צמר פוטרין בשל פשתן ושל פשתן פוטרין בשל צמר'!

6. ואסור לעשות זאת משום שאפשר להטיל חוטי לבן מפשתן ולקיים את שתי המצוות, ומותר להטיל בבגד פשתן רק חוטי תכלת מצמר, משום שאין ברירה אחרת.

ז. נלך למקום נוסף שבו עולה מדברי התוספות הבנה דומה (מנחות מא.):

ואור"ת דהכא נמי אשמעינן דאפילו בלילה אין בה משום כלאים אף על גב דלאו זמן ציצית היא דלגמרי התיר הכתוב כלאים של ציצית והא דגזרינן לעיל (על לבישת תכלת בבגד פשתן) משום כסות לילה היינו כסות שאינו מיוחד רק ללילה (בגד שמייוחד רק ללילה, כך שהוא כלל אינו חייב בציצית)... וכן לנשים... דהא כתיב (דברים כב) לא תלבש שעטנז גדילים תעשה לך לומר שבמקום גדילים תלבש שעטנז משמע דכל לבישה שרא רחמנא... לכך נראה דכלאים בציצית שרי (מדאורייתא) בין ביום בין בלילה בין לאשה.

מה מחדשים התוספות? מהי סברתם?

היתר כלאים בציצית נאמר לדעתם אפילו בלילה, זמן שבו לא מקיים מצוה. הוא נאמר אפילו לנשים, למרות שאינן מקיימות מצוה. הגמ' שאוסרת להטיל תכלת בבגד פשתן משום 'כסות לילה' חוששת לכך שיבוא להטיל ציצית בכסות 'שאינו מיוחד רק ללילה', כסות שכלל אינה חייבת בציצית ואינה נחשבת כציצית.

התוספות הולכים בכך לשיטתם שההיתר אינו מוגבל בהלכות שמגבילות את דין עדל"ת, שהרי דין עדל"ת נאמר רק כאשר מקיים את המצוה ולא בזמן או באיש שבהם המצוה אינה מתקיימת. ואכן הרמב"ם חולק על דברי התוספות (ציצית ג, ז):

כסות של פשתן אין מטילין בה תכלת אלא עושין הלבן בלבד של חוטי פשתן, לא מפני שהציצית נדחית מפני השעטנז אלא גזירה מדבריהם שמא יתכסה בה בלילה שאינה זמן חיוב ציצית ונמצא עובר על לא תעשה בעת שאין שם מצות עשה, שחובת הציצית ביום ולא בלילה שנאמר וראיתם אותו בשעת ראייה.

חכמים גזרו שמא יתכסה בציצית בלילה, 'בעת שאין שם מצות עשה'. הכסף משנה טוען שהרמב"ם חולק על התוספות גם בהרחבת ההיתר לנשים. נלמד את דברי הרמב"ם והשגת הראב"ד (ציצית ג, ט):

ונשים ועבדי' שרצו להתעטף בציצית מתעטפים בלא ברכה... השגת הראב"ד: דוקא בציצית שאין בה כלאים.

הכסף משנה טוען שגם הרמב"ם מסכים לדברי הראב"ד (שם):

ומ"ש בתחלה דדוקא בציצית שאין בה כלאים. פשוט הוא ולא הוצרך רבינו לכותבו.

ח. הרמב"ן מקשה על דברי התוספות (יבמות ד.):

ויש שסובר דריש לקיש בעלמא איתמר אבל כלאים בציצית לגמרי הותר בסמוכין וההיא דמנחות (שאסרה מכוח דברי ריש לקיש על הטלת חוטי לבן מצמר בבגד פשתן) דחיייה בעלמא היא (ולהלכה הדבר מותר), ולא נהירא לי דהא מהכא גמרינן לכל התורה דאתי עשה ודחי לא תעשה ואם כן נימא דאפילו בדאפשר לקיים את שניהם לידחי דומיא דציצית אלא שמע מינה בציצית נמי אתמר.

מה מקשה הרמב"ן על דברי התוספות? נסה להתמודד עם שאלתו.

איך יתכן שההיתר אינו מוגבל בהלכות שמגבילות את דין עדל"ת, הרי הוא המקור לדין זה! התוספות מנמקים כאמור את דבריהם בכך ש'דכלאים ממש הותר אצל ציצית ולא משום דחיה'. לכן ההיתר נאמר גם בלילה, גם

באישה, וגם כאשר יכול לקיים את המצוה בלא לעבור על האיסור. אולם, אם כך כיצד למדה ממנו הגמ' ביבמות את דין עדל"ת, דין שמוגבל למצב שבו מקיים את המצוה ולא יכול לעשות זאת בלא לעבור על האיסור?

נלמד את התמודדותו של ר' אלחנן וסרמן עם השאלה (קובץ הערות סימן ט):

והנה דעת ר"ת [מנחות מ' ע"ב ד"ה תכלת] דכלאים בציצית הותרה מדאורייתא אפילו במקום שאפשר לקיים שניהם, ועל כרחך צריך לומר דשפיר אפשר ללמוד מהותרה לדחיה... וטעמו של דבר זה נראה, דאפילו נימא דכלאים בציצית הותרה אפילו בלילה ואפילו לנשים, מכל מקום יסוד ההיתר הוא משום המצוה שישנה בהבגד, ואם נפקע חיוב ציצית מהבגד - כגון שנעשה בת ג' כנפות - ודאי חזר איסור כלאים עליו לכולי עלמא, וא"כ מוכח מזה דההיתר הוא רק משום המצוה, ושפיר יש ללמוד מזה דעדל"ת... ד) היוצא מכלל הדברים, דישנן שני אופנים בהותרה. א) היכא דההיתר הוא רק מטעם המצוה. ומהיתר כזה אפשר ללמוד לדחיה, דישי בכלל מאתים מנה. ב) דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל, כמו חלב חיה וטומאת קרובים, דאין ההיתר משום המצוה.

מהי תשובתו של ר' אלחנן וסרמן?

נכון אמנם שהיתר כלאים בציצית הוא היתר שונה, 'הותרה ולא דחיה', ולכן הוא נאמר גם במצבים שלא מקיים את המצוה, למשל באישה, או במצבים שבהם יכול לקיים את המצוה בלא לעבור על האיסור, כגון הטלת חוטי פשתן בבגדי צמר או חוטי לבן בבגדי פשתן. אך עדיין הוא נובע מהמצוה, שהרי בלי המצוה התורה לא הייתה מתירה את האיסור. ומאחר שהמצוה עומדת במוקד ההיתר המיוחד והרחב, הרי שאפשר ללמוד ממנו היתר מצומצם יותר בשאר המצוות, 'שיש בכלל מאתים מנה'.

שאלות להתבוננות וסיכום:

1. הסבר את דיונה של הגמ' בטעם הגזרה על ציצית בבגדי פשתן: גזירה משום קלא אילן. ולא יהא אלא לבן! כיון דאפשר במינן לא; כדריש לקיש, דאמר ריש לקיש: כל מקום שאתה מוצא עשה ולא תעשה, אם אתה יכול לקיים את שניהם - מוטב, ואם לאו - יבוא עשה וידחה את לא תעשה. וליבדקוה!... רב זירא אמר: גזירה נמי משום כסות לילה. הוכח ממנו שדינו של ריש לקיש נאמר גם בהיתר כלאים בציצית. דאמר רחבה אמר רב יהודה: חוטי צמר פוטרין בשל פשתן ושל פשתן פוטרין בשל צמר. הוכח מדברים אלו שדינו של ריש לקיש לא נאמר בהיתר כלאים בציצית. מה היחס בין שתי הסוגיות? הצג את דרכו של הרמב"ם כפי שהסביר אותה הכסף משנה, ואת דרכם של התוספות. מהו היקף ההיתר להלכה לפי כל שיטה? מה תענה כל שיטה על השאלה העקרונית האם ההלכות שמגבילות את היקף דין עשה דוחה לא תעשה נאמרו גם בהיתר כלאים בציצית.
3. מה הקושי העקרוני בשיטת התוספות? מהי תשובתו של ר' אלחנן וסרמן? התשובה מובנת לך? מה קשה בה?